

educational management was determined. The aim of the guide is to improve teaching practice and results, and improve leadership on the basis of lifelong learning. Leadership involves cooperation, mutual exchange and mutual enrichment. The features of distributed leadership (a set of interacting components, leadership is carried out not only by the director and administration of the educational institution, the actions of the leader focused on the effectiveness of student learning, the basis of interaction, the impact and organization of the learning process, support in their professional practice, continuous learning, community of affairs, recognition the value of the contribution of each representative of the educational institution to the training process, etc.). Types of leadership was described: a technical leader who takes the role of manager; a leader providing interaction between people; provides technology for achieving educational requirements; a symbolic leader who draws the attention of others to important issues of education, defines the goals of school education; a structural leader who develops coordination and control to achieve efficiency. It is emphasized on the structural elements that define school leadership: cooperation and partnership; motivation; planning; decision-making; interaction; conflict resolution; rating; professional development and focus on the development of employees. It is concluded that the modern concept of leadership in educational management combines two main ideas: social dialogue and acceptance of responsibility for the efficiency, quality and equity of education. The basis of the concept is the model of distributed leadership, which includes the redistribution of responsibility for the functioning of the school and the quality of education among all members of the pedagogical community, which is interrelated with solving the problem of justice and morality.

Key words: education, educational management, leadership in education, concept of leadership.

УДК 373.3(477.87) «19/20»

DOI 10.31339/2413-3329-2018-2(8)-43-46

Фізеші Октавія Йосипівна,

доктор педагогічних наук, професор,

Мукачівський державний університет, м. Мукачеве

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЧАТКОВИХ ШКІЛ ЗАКАРПАТТЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

Об'єктивність історико-педагогічного дослідження забезпечує ретельне вивчення архівних джерел, які містять важливу інформацію щодо діяльності початкових шкіл Закарпаття. З урахуванням особливостей історико-територіальних змін, які відбувалися в Закарпатті впродовж другої половини XIX – першої половини XX століття, дослідження становлення та розвитку початкової школи Закарпаття крізь призму архівних джерел здійснено за періодизацією: I етап - розвиток початкової школи Закарпаття періоду перебування в складі Австро-Угорщини (1848 – 1919 рр.); II етап – освітні здобутки та перебудова початкової школи Закарпаття Чехословацького періоду (1919 – 1938 рр.); III етап - діяльність початкових шкіл періоду угорського підпорядкування Закарпаття (1939 – 1944 рр.).

Ключові слова: початкова школа, архівні джерела, Закарпаття.

Постановка проблеми. Інтенсифікація глобалізаційних процесів, стрімкий розвиток інформаційного суспільства зумовили переосмислення значення освіти в цивілізаційному вимірі. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., прийнята за підсумками Форуму міністрів освіти Європи «Школа XXI століття: Київські ініціативи» (2011) комюніке утверджують позицію держави щодо створення єдиного європейського освітнього простору «від дитячого садка до університету». Початкова школа в цьому ряду завжди відігравала роль фундаменту системи національної освіти. Зважаючи на це, вагомим значення набуває вивчення ретроспективи національної освіти, зокрема функціонування закарпатської початкової школи, яка в силу історичних обставин, крім напрацьованих власних здобутків, засвоїла і реалізувала європейські освітні моделі. Об'єктивний історико-системний аналіз цього досвіду розширить можливості визначення перспектив реформування української початкової школи в контексті єдиного освітнього простору.

Важливе місце в історико-педагогічних студіях посідає вивчення джерел дослідження – джерелознавство, яке є «неодмінною умовою успішної дослідницької роботи історика на всіх етапах: від пошуку і виявлення джерел, їх систематизації і класифікації до наукової критики, встановлення вірогідності джерельної інформації, її інтерпретації. ... суттєво позначається на науковому рівні досліджень, сприяє об'єктивному висвітленню подій та явищ» [2, с. 456]. Науковці, які займаються вивченням історичного джерелознавства (І. Войцехівська, Я. Калакура, С. Павленко та ін.), вважають, що «українська історіографія має давню джерелознавчу традицію, основу якої становлять документалізм історичної науки, шанобливе і відповідальне ставлення до джерел та їх інформаційних відомостей» [2, с. 458]. Звідси випливає, що фундаментом наукових історико-педагогічних праць є історіографія конкретної проблеми, що дає змогу визначити мету, завдання, наукову новизну дослідження. Разом з тим, вважаємо, що об'єктивність історико-педагогічного дослідження забезпечує ретельне вивчення архівних джерел, які містять важливу

інформацію щодо діяльності початкових шкіл, зокрема в нашому дослідженні – Закарпаття. З урахуванням особливостей історико-територіальних змін, які відбувалися в Закарпатті впродовж другої половини XIX – першої половини XX століття, дослідження становлення та розвитку початкової школи Закарпаття крізь призму архівних джерел здійснюватимемо за такою періодизацією: I етап - розвиток початкової школи Закарпаття періоду перебування в складі Австро-Угорщини (1848 – 1919 рр.); II етап – освітні здобутки та перебудова початкової школи Закарпаття Чехословацького періоду (1919 – 1938 рр.); III етап - діяльність початкових шкіл періоду угорського підпорядкування Закарпаття (1939 – 1944 рр.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток освіти Закарпаття відображено у розвідках науковців краю: І. Гранчака, Д. Данилюка, В. Задорожного, В. Керечанина П.-Р. Магочія, Д. Худанича (історичні передумови формування освітніх процесів); А. Бондаря, В. Гомонная, А. Ігната, М. Талапканича, В. Росула, М. Кляп, М. Кухти, Г. Розлуцької, П. Стрічика, Ч. Фединець, В. Химинця, П. Ходанича (шкільництво в окремі хронологічні періоди). Фактологічний матеріал, ретро-статистичні дані щодо освітніх процесів Закарпатського краю представлено у працях зарубіжних дослідників, серед яких: Dyula Komis (Дюла Корніш) (Budapest, 1927), Josef Pešina (Йозеф Пешина) (Praha, 1933), Frantisek Stojan (Франтішек Стоян) (Prešov, 1938) та ін.

Історіографічний метод як загальнотеоретичний підхід до здійснення історико-педагогічних пошуку обґрунтував український вчений Н. Гулан. Зокрема, він пропонує здійснювати історіографічний аналіз: «1) за методологією вивчення освітніх явищ і процесів минулого розрізнялись історичні праці, де висвітлюються педагогічні феномени з точки зору розвитку загальнокультурних процесів (наявність та кількість закладів освіти в різних регіонах, кількісний та якісний склад тих, хто навчає та вчиться, матеріально-технічна база навчання тощо); історико-педагогічні праці, де домінують є вивчення процесу навчання (виховання) під кутом зору його мети, завдань, змісту, форм,

методів, способів викладання тощо; 2) за змістом визначались наукові дослідження (монографії, наукові статті, дисертації), популяризаторські праці (публіцистика, науково-популярні видання), навчальні (посібники, підручники), довідникова література (енциклопедії, бібліографічні покажчики, словники), хрестоматійні видання (збірки документів, видання творів тощо); 3) за хронологічними рамками дослідження диференціювались історичні та сучасні (автентичні) праці, тобто праці, написані сучасниками розглядуваних явищ і процесів» [1, с. 17-18].

Мета статті: здійснити ретроспективний аналіз архівних джерел, які відображають діяльність початкових шкіл Закарпаття в другій половині XIX – першій половині XX століття.

Результати дослідження. В історико-педагогічному дослідженні архівні джерела відіграють ключову роль, адже містять інформацію про достовірність процесів та явищ, які мали місце на певному етапі історичного розвитку. Відтак, об'єктивному висвітленню освітніх процесів, які мали місце в розвитку початкових шкіл Закарпаття другої половини XIX – початку XX століття, сприяли архівні фонди Державного архіву Закарпатської області в м. Ужгород та м. Берегово.

Фонди Державного архіву Закарпатської області, розміщені в м. Берегово, містять документально-фактологічні матеріали дорядянського періоду і включають матеріали про початкові школи Австро-Угорського, Чехословацького та Угорського періодів. Вичерпну інформацію щодо діяльності початкових шкіл у Закарпатті отримуємо зі 145 фондів [3], які ми кількісно класифікували за такими ознаками:

– *хронологічними* – це фонди, які містять відомості про розвиток, функціонування та інформацію щодо розвитку початкових шкіл у період перебування закарпатоукраїнських земель у складі Австро-Угорщини (друга половина XIX – 1918 р.) – 18 фондів; Чехословаччини (1919 – 1938 рр.) – 85 фондів; Підкарпатської Русі (1938 – 1939 рр.) – 13 фондів; періоду Другої світової війни (1939 – 1944) – 28 фондів;

– *тематичними* – державні початкові школи – 65 фондів; національні початкові школи (угорські, чеські, русинські, українські, російські, єврейські, німецькі, румунські, словацькі та ін.) – 53 фонди; релігійні (римо-католицькі, греко-католицькі, реформатські, єврейські та ін.) – 27 фондів.

Характерною ознакою вищевказаних фондів є те, що кожен із них представляє собою сукупність справ, що стосуються окремої початкової школи, яка функціонувала в конкретному місті або селі Закарпаття, і відображають її переписку з органами управління освітою, Міністерствами та відомствами, а також організаційні (кількість учнів, штатний розпис) та матеріально-технічні питання (зарплата вчителів, відомості про оплату школи дітьми, відвідування дітьми школи, премії, нагороди тощо), інформацію про навчально-методичну роботу (навчальні плани, розклади уроків, навчальні програми, рекомендовані підручники, методичні рекомендації для вчителів з питань навчання, успішність школярів, таблиці), звітна документація та ін.

Окремої уваги заслуговують ті архівні фонди, які дають можливість ознайомитися з особливостями організації підготовки вчителів до роботи в початкових школах, наприклад Ф.816 «Випробувальна комісія для вчителів початкових шкіл, м. Ужгород» (239 спр. 1920 – 1940 рр.), Ф.817 «Дисциплінарна комісія для вчителів початкових шкіл, м. Ужгород» (111 спр. 1928 – 1938 рр.), а також фонди, в яких відображена діяльність учительських семінарій: Ф.1440 «Севлюшська вчительська семінарія, м. Севлюш (Виноградів)» (2 спр. 1938 – 1939 рр.), Ф.1551 «Державна вчительська семінарія, м. Мукачеве Бережської жупи» (1250 спр. 1914 – 1944 рр.). Діяльність окружних інспекторатів з питань освіти представлена у фондах: Ф.1118 «Тячівський окружний шкільний інспекторат, с. Тячів» (17 спр. 1939 – 1939 рр.), Ф.1119 «Тячівський окружний шкільний інспекторат Карпатської України, с. Тячів» (42 спр. 1938 – 1939 рр.), Ф.1121 «Шкільний інспекторат Міністерства культу, шкіл та народної освіти, м. Севлюш (Виноградів)» (9 спр. 1939 – 1939 рр.), Ф.1122

«Шкільний інспекторат Міністерства культу, шкіл та народної освіти, с. Великий Березний» (10 спр. 1935 – 1938 рр.), Ф.1123 «Севлюшський окружний шкільний інспекторат, м. Севлюш (Виноградів) Уточанської жупи» (4 спр. 1939 – 1944 рр.), Ф.1124 «Великоберезнянський окружний шкільний інспекторат, с. Великий Березний» (7 спр. 1939 р.), Ф.1130 «Середнянський окружний шкільний інспекторат, с. Середне Ужгородського округу» (7 спр. 1938 – 1938 рр.), Ф.1155 «Собранецький шкільний інспекторат, с. Собранец (Собранці)» (1 спр. 1939 р.), Ф.1162 «Волівський окружний шкільний інспекторат, с. Волове (Міжгір'я)» (1 спр. 1939 р.), Ф.1179 «Середнянський шкільний інспекторат, с. Середне Ужгородського округу» (9 спр. 1939 р.), Ф.1227 «Перечинський окружний шкільний інспекторат, с. Перечин Ужанської жупи (3 спр. 1939 – 1940 рр.)», Ф.1228 «Перечинський окружний шкільний інспекторат, с. Перечин» (4 спр. 1920 – 1923 рр.), Ф.1229 «Рахівський шкільний інспекторат, с. Рахів» (3 спр. 1939 р.), Ф.1515 «Росвигівський шкільний інспекторат, с. Росвигове Мукачівського округу» (80 спр. 1920 – 1938 рр.), Ф.1517 «Мукачівський шкільний інспекторат, м. Мукачеве Бережської жупи» (318 спр. 1920 – 1943 рр.).

Нижня хронологічна рамка нашого дослідження зумовила звернення до архівних фондів про Австро-Угорський період Закарпаття. Нами опрацьовано 8 фондів, 12 описів, 35 справ. Особливістю цих документів є те, що написані вони виключно угорською мовою. Серед великого масиву фондів особливої уваги заслуговує фонд: Ф.113 «Королівський шкільний інспекторат Ужанської жупи, г. Ужгород» (1868 – 1917 рр.). У справах описів 1 (1868 р.), оп. 2 (1895 – 1896 рр.), оп. 3 (1901 – 1902 рр.), оп. 4 (1914 р.), оп. 5 (1880 – 1917 рр.) та інших зберігається переписка з Міністерством культів та освіти Угорщини про фінансування роботи шкіл, будівництво та ремонт шкіл, укомплектування шкіл підручниками, встановлення розміру заробітної плати вчителям, бюджети та фінансові звіти про діяльність шкіл, про передачу шкіл до державної власності, особові справи вчителів, статистичні відомості про учнів та вчителів у період 1868 – 1917 рр. Зокрема, це такі справи: «Переписка з Міністерством культів і освіти Угорського королівства окружними начальниками і жупними представниками про встановлення й забезпечення виплати заробітної плати вчителям 1868 р.» (оп. 1, спр. 1, 21 арк.); «Переписка з Міністерством культу та освіти Угорського королівства й шкільної опіки про діяльність шкіл (організація навчання, виділення шкільного приладдя, заборонених підручників та інших питаннях діяльності шкіл) 1874 – 1877 рр.» (оп. 2, спр. 13), «Закон об упорядоченні зарплати учителів и циркуляр и распоряжение Министерства просвещения Венгерского королевства о его исполнении 1894 р.» (оп. 2, спр. 52), «Статистические ведомости о состоянии школ, количестве учителей и учащихся Ужанской жупы за 1896 – 1897 гг. (за документами 1895 – 1896 гг.)» (оп. 2, спр. 67), «Отчет о деятельности и состоянии школ на 1 января 1903 г. и переписка с Министерством культ и просвещения Венгерского правительства по этому вопросу 1902 – 1904 гг.» (оп. 2, спр. 104), «Списки учебников употребляемых в школах и Переписка о комплектовании учебниками школьных библиотек 1906 г.» (оп. 2, спр. 136), «Статистические ведомости о количестве учащихся школ по возрасту, вероисповеданию и полам за 1906 – 1907 учебный год» (оп. 2, спр. 134), «Статистическая ведомость о количестве учителей, работающих в сельских, церковных и частных школах Ужанской жупы в 1901 – 1902 у.г.» (оп. 3, спр. 53), «Переписка с Министерством культ и просвещения Венгрии, административной комиссией Ужанской жупы и попечительствами школ об утверждении учебных планов, расписании уроков, о посещаемости учениками школ и др. 1914 – 1919 гг.» (оп. 4, спр. 147). В окремих справах Ф.113 зберігаються Листи Міністерства релігії та народної освіти «Перелік шкільних підручників, заборонених Урядом для використання» (оп. 2, спр. 13), «Вимоги до складання розкладу навчальних занять (оп. 4, спр. 147) та ін.

Важливими в контексті нашого дослідження є справи фондів: *Ф.130 «Шкільний інспектор Березької жупи, г. Берегово» (1875 – 1919 рр.)* - справи «Справа про діяльність Берегсазької початкової чоловічої школи за 1891 – 1893 рр.» (оп. 1, спр. 4), «Плани Батевськовської початкової школи» (оп. 1, спр. 11); *Ф. 365 «Королевский шкільний інспекторат Угочанської жупи, г. Нодьсєвлюш» (1968–1918 рр.)* – справа «Циркуляр Міністерства культів и просвещения Венгрии о бесплатном обеспечении бедных детей учениками и Решение административной комиссии Угочанской жупы о посещаемости школы, 1895 – 1896 гт.» (оп. 1, спр. 35); *Ф.791 «Частная венгерская начальная школа, 1909 – 1911 рр.)*, справи «Постановление Венгерского Министерства культа и распоряжения административной комиссии Ужанской жупы об организации школьных праздников по охране природы 1906 – 1918 рр.» (оп. 2, спр. 10), «Распоряжения Венгерского Министра культа об участии учеников школ в земледельческих работах 1915 – 1917 гт.» (оп. 2, спр. 35), «Списки о распределении учебного материала по классам на 1908 – 1909 учебные годы 1909 – 1911 гт.» (оп. 2, спр. 1542) – матеріали щодо провадження мадярської освітньої політики в шкільній та позашкільній діяльності; *Ф. 1498 «Государственные начальные народные и церковные школы г. Мукачева и Мукачевского округа» (1855 – 1945 рр.)* у справі «Переписка з головним інспектором м. Кошиці та іншими по організаційно-методичним питанням школи 1855 – 1857 рр.» (оп. 2, спр. 2840) зберігся навчальний план римо-католицької початкової школи у м. Мукачево за 1855 рік та коментар до нього німецькою мовою, у справі «Пістрялівська державна народна школа. Розпорядження міністерства народної освіти по административним і господарським питанням, 27.VIII.1915 – 25.VII.1916. Том 2 (2201 – 4517)» (оп. 2, спр. 3059) знаходимо накази Міністерства № 7681/1915 «Про запис дітей до початкових шкіл», № 8522/1916 «Про організацію навчання в 1916 – 1917 н.р.», № 4.046/1916 «Про залучення школярів до сільськогосподарських робіт»; *Ф.1795 «Залузька державна народна школа» (1902 – 1909 рр.)*, зокрема у справі «Переписка з Берегівським окружним шкільним інспектором по організаційно-методичним питанням 1908 – 1909 рр.» (оп. 2, спр. 1342) зберігаються навчальні плани та програми для початкових шкіл.

Архівні матеріали про діяльність початкових шкіл Чехословацького періоду представлені великою кількістю фондів, з яких нами опрацьовано 4 фонди, 14 описів, 116 справ. Найпотужнішим за кількістю справ із питань освіти цього періоду є *Ф.28 «Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород» (1919-1938 рр.)*, який зберігає 24.418 справ. Нами опрацьовано оп. 1 (1929 – 1937 рр.), оп. 2 (1920 – 1938 рр.), оп. 3 (1922 – 1935 рр.), оп. 5 (1920 – 1938 рр.), оп. 7 (1920 – 1938 рр.), оп.9 (1922 – 1938 рр.). Загалом 109 справ. У *Ф.28* широко представлено документи, які характеризують діяльність шкільного реферату – административного відділу Підкарпатської Русі, який керував справами освіти. Тут зберігається переписка шкільного реферату з Міністерством шкільництва та народної освіти Чехословаччини, шкільними інспекторами та школами краю, наявні нормативні документи, статистичні дані: «Статистичні дані початкових і горожанських шкіл про відвідування учнями шкіл 1919 – 1920 рр.» (оп. 1, спр. 936.) «Цирюляри та розпорядження Реферату освіти 1922 – 1923 рр.» (оп. 2, спр. 305), «Розпорядження Міністерства освіти Чехословаччини та Реферата освіти і переписка по шкільним питанням 1923 – 1930 рр.» (оп. 2, спр. 433), «Текст конституції Чехословаччини в перекладі 1923 р.» (оп. 2, спр. 574), «Цирюляри і інструкції Міністерства Освіти Чехословаччини та президії 1923 – 1938 рр.» (оп. 2, спр. 613) та ін.

Матеріали щодо дискусій навколо мовного питання та їх впливу на освітню сферу містять справи: «Рішення конгресу учителів, який відбувся 7 червня 1923 року про підручники граматики для початкових шкіл 1921 – 1924 рр.» (оп. 2, спр. 148), «Протест батьків проти чехізації дітей та прохання вчителів про прийняття їх на роботу 1923 – 1925 рр.» (оп. 2, спр. 573) та ін.

У *Ф.28* вміщено рукописи окремих підручників та рецензій до них, зокрема: «Переписка з канцелярією президента республіки

про виправлення підручника Волошина «Азбука для карпаторуського славянського читання» 1920 р.» (оп. 2, спр. 56), «Рішення конгресу учителів, який відбувся 7 червня 1923 року про підручники граматики для початкових шкіл 1921 – 1924 рр.» (оп. 2, спр. 148), «Рукопис підручника О. Маркуша «Од нашого краю в далекий світ», рецензії, Прохання учителя І. Лізаман про виплачення йому нагороди на написану рецензію на підручники 1929 – 1933 рр.» (оп. 2, спр. 1493), «Список учителів, які екзамнують, підручників для уживання в школах та переписка з Міністерством освіти Чехословаччини по цьому питанню 1929 – 1937 рр.» (оп. 2, спр. 1541) і т.п.

Цікавими є матеріали роботи вчительських семінарій, педагогічних гуртків, протоколи педагогічних конференцій та з'їздів, які збережені у *Ф. 28*, а саме: «Переписка з міністерством освіти і Ужгородською вчительською семінарією про організацію при ній вчительських кадрів 1919 – 1920 рр. (оп. 2, спр. 53), «Переписка з Міністерством освіти Чехословаччини та з дирекцією Мукачівської учительської семінарії про узаконення дипломів 1922 – 1926 рр.» (оп. 2, спр. 357), «Протоколи вчительських окружних конференцій про стан освіти в школах Підкарпатської Русі 1922 – 1926 рр.» (оп. 2, спр. 842), «Прохання правління спілки Руських педагогів середніх і початкових шкіл в Чехословацькій республіці про прийняття російських емігрантів на вчительську роботу в Підкарпатській Русі. Статути, списки членів, відчит спілки про свою діяльність за 1923 – 1924 рік. 1925 р.» (оп. 2, спр. 883), «Протоколи учительських конференцій, які відбулися в 1929-1930 роках, 1929 – 1932 рр.» (оп. 2, спр. 1411), «Переписка з Міністерством освіти Чехословаччини та шкільним інспектором про організацію курсів для учителів по підвищенню ділової кваліфікації 1929 – 1935 рр.» (оп. 2, спр. 1429), «Положення про курси для вчителів-екстернів, навчальний план курсів і розклад годин 1931 – 1933 рр.» (оп. 2, спр. 1886) та низка інших справ.

Архівні фонди містять чимало інформації про діяльність окремих початкових шкіл періоду 1919 – 1939 рр., зокрема ми виокремили такі: *Ф. 367 «Ужгородська словацька начальна школа. г. Ужгород» (1899 – 1939 рр.)* оп. 2 (1919 – 1937 рр.), оп. 3 (1923 – 1929 рр.), оп. 4 (1920 – 1938 рр.), в яких зберігається інформація про діяльність словацької початкової школи, зокрема представлені класні каталоги відвідування учнів за роками навчання, класні журнали, розпорядження та циркуляри Цивільного управління Підкарпатської Русі щодо діяльності школи, наприклад: «Цирюляри та распоряжения Краевого управления и школьного инспектората по административным вопросам 1929 г.» (оп. 2, спр. 3), «Распоряжение краевого управления Реферата просвещения и школьного инспектората по личному составу учителей, 1929 г.» (оп. 2, спр. 6), «Цирюляри школьного инспектората о приобретении наглядных пособий, 1929 г.» (оп. 2, спр. 12), «Распоряжение Краевого управления и переписка с государственным издательством в Братиславе о заказе книг, об организации детских читален при чешских и словацких школах, б/д» (оп. 2, спр. 13); *Ф.388 «Хустская начальная школа №1, г. Хуст, Хустского округа» (1883 – 1944 рр.)* у оп. 2 (1939 – 1943 рр.), оп. 3 (1925 – 1943 рр.), який вміщує книги обліку успішності по роках навчання та класах, класні журнали по роках навчання та класах, книга протоколів засідання дирекції школи, циркуляри окружного шкільного инспекторату, статистичні звіти, листування з вищими освітніми органами у педагогічних та фінансово-господарських справах, та *Ф. 574 «Задненська народна школа с. Задне Іришавського округу» (1836 – 1945 рр.)*, оп. 1 (1921 – 1939 рр.), оп. 2 (1921 – 1942 рр.), оп. 3 (1921-1931 рр.), в яких відображена подібна інформація.

Набагато менше архівних матеріалів маємо про діяльність початкових шкіл у 1939-1944 рр. Нами опрацьовано 2 фонди, 2 описи, 7 справ. Зокрема, це *Ф.1096 «Внешкольная народопросветительная комиссия Ужанской жупы, г. Ужгород» (1938 – 1944 рр.)* оп. 1 (1940 – 1944 рр.), де інтерес викликають справи «Цирюляри Міністерства культів и просвещения Венгрии и переписка с местными народопросветительными комиссиями о деятельности профашистской молодежной организации «Левенте»

(оп. 1. спр. 7), «Планы работы общеобразовательных курсов на 1940 – 1943 гг.» (оп. 1. спр. 17), «Годовой отчет секретаря комиссии Министерству культов и просвещения Венгрии за 1940 – 1942 гг.» (оп. 1. спр. 19), «Циркуляр Министерства культов и просвещения Венгрии о просветительной работе среди иноязычных венгерских подданных» (оп. 1. спр. 57). У Ф. 1097 «Внешкольная народно-просветительная комиссия Ужанской жупы, г. Севлюш» (1941 – 1943 гг.) оп. 1 (1940 – 1943) розміщені матеріали про народнопросвітницьку діяльність вчителів Підкарпаття, а саме: «План работы комиссии на 1940-1942 гг.» (оп. 1, спр. 3), «Циркуляры Министерства культов и народного просвещения Венгрии и переписка с народно-просветительными комиссиями других жуп о приобретении литературы» (оп. 1, спр. 25), «Переписка с руководством профашистской молодежной организации «Левенте» о координации работы» (оп. 1, спр. 28).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, на підставі аналізу документально-фактологічних матеріалів Державного архіву Закарпатської області можемо виокремити такі групи документів: 1) нормативні акти (закони, циркуляри, накази, розпорядження Міністерств, територіальних управлінь освітою тощо); 2) звітна інформація (статистичні дані про кількість шкіл, учнів, вчителів та педагогічні звіти); 3) навчальні плани та програми та підручники для початкових шкіл; 4) матеріали роботи вчительських семінарій, гуртків, конференцій, з'їздів, організації курсів підвищення кваліфікації вчителів; 5) особові справи учнів та вчителів. Їх вивчення дозволяє системно й ґрунтовно дослідити процес становлення та розвитку початкових шкіл у Закарпатті в другій половині XIX – першій половині XX століття, обґрунтувати тенденції його розвитку, охарактеризувати організацію навчально-виховного процесу та зміст початкової освіти на різних історичних етапах

Список використаних джерел

1. Гупан Н.М. Українська історіографія історії педагогіки / Н.М. Гупан. – К.: А.П.Н., 2002. – 224 с.
2. Історичне джерелознавство: Підручник / Ярослав Степанович Калакура, Ірина Нінелівна Войцехівська, Світлана Федорівна Павленко та ін. – К.: Либідь, 2002. – 488 с.
3. Перелік фондів Державного архіву Закарпатської області / Державний архів Закарпатської області. Повітовий музей Сату-Маре. Румунія. – Ужгород – Сату-Маре, 2004. – 186 с.

References

1. Hupan N.M. ed. 2006. Ukrainiska istoriografii istorii pedahohiky [Ukrainian historiography of the history of pedagogy] Kyiv: A.P.N.
2. Kalakura Ya. S., Voitsekhivska I. N., Pavlenko S. F. ed. 2002. Istorychne dzhereloznavstvo [Historical Source Studies] Kyiv: Lybid.
3. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti. Povitovy muzei Satu-Mare. Rumunii ed. 2004. Perelik fondiv Derzhavnoho arkhivu Zakarpatskoi oblasti [List of funds of the State Archives of the Transcarpathian region] Uzhhorod – Satu-Mare.

Объективность историко-педагогического исследования обеспечивает тщательное изучение архивных источников, которые содержат важную информацию о деятельности начальных школ Закарпатья. С учетом особенностей историко-территориальных изменений, которые происходили в Закарпатье на протяжении второй половины XIX - первой половины XX века, исследования становления и развития начальной школы Закарпатья в свете архивных источников осуществляется по следующей периодизации: I этап - развитие начальной школы Закарпатья периода пребывания в составе Австро-Венгрии (1848 - 1919 гг.); II этап - образовательные достижения и перестройка начальной школы Закарпатья Чехословацкого периода (1919 - 1938 гг.); III этап - деятельность начальных школ периода венгерского подчинения Закарпатья (1939 - 1944 гг.).

Ключевые слова: начальная школа, архивные источники, Закарпатье.

The purpose of the study is to carry out a retrospective analysis of archival sources, which reflect the activity of the primary schools of Transcarpathia in the second half of XIX - the first half of the XX century. The method of the study – the content analysis of the archival materials (of the curricula, programs, textbooks, lesson schedules, class journals) in order to identify retro peculiarities of the organization and content of activity of the Transcarpathian primary school; chronological, retrospective logical and system analysis - as a basis for studying the organization and management of the activity of the primary school of Transcarpathia in the context of historical and systemic educational transformations; historical and comparative analysis - to identify the trends in the regional development of the primary school. Here are the research results and scientific novelty. Having analyzed the documentary and factual materials of State Archives of the Transcarpathian region we can distinguish the following groups of documents: 1) regulatory acts (laws, circulars, prescripts, orders that were issued by the Ministry and the regional Department of Education etc.); 2) reporting information (statistical data about the number of schools, pupils, teachers and pedagogical reports); 3) the curricula and programs of the primary schools; 4) materials of the work of the teacher's seminars, circles, conferences, congresses, organization of teacher training courses; 5) the personal affairs of pupils and teachers. Study of these documents allows to investigate systematically and thoroughly the process of formation and development of the primary schools in Transcarpathia of the second half of the XIX - the first half of the XX century, gives an opportunity to characterize the organization of the educational process and the content of the primary education at various historical stages. Here is the practical significance of the study. Materials for publication, its main provisions and conclusions can be used during the teaching of such disciplines as: «History of Pedagogy», «Pedagogy», «Comparative Pedagogy», and they also can be used to write the scientific historical and pedagogical studies.

Key words: primary school, archival sources, Transcarpathia.

УДК 37.018(477.87) «179/184»

DOI 10.31339/2413-3329-2018-2(8)-46-49

Човрій Софія Юліївна,
старший викладач,

Мукачівський державний університет, м. Мукачево

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ЗАКАРПАТТЯ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті порушено проблему зародження та еволюції педагогічної освіти Закарпаття наприкінці ХVІІІ – у першій половині ХІХ століття. У досліджуваній період Закарпаття належало до Угорського королівства, яке перебувало у складі монархії Габсбургів. Імператриця Марія Терезія й уряд Австрії з метою зміцнення центральної влади і впливу держави на освіту в 70-х роках ХVІІІ століття